मारुतऽऐन्द्राग्नस्य धर्मा भवन्ति उभयोरपि त्र्यक्षरत्वात् नाग्नीषोमीयात् । तथा द्रव्यसामान्यादपि तत्सदृशे वैकृते द्रव्यान्तरे धर्मप्राप्तिर्भवति · यथा औषधसामान्यात्पुरोडाशस्य धर्माश्चरुधानामन्थादिषु भवन्ति सांनाय्याच्च सांनय्यपयस्यादिषु द्रवत्वसामान्यात् आज्यधर्मा मधूदकादिषु छागधर्मा मेषादिषु । देवतासामान्यादपि धर्मा भवन्ति · यथाग्नेये आग्नेयस्य ऐन्द्राग्ने ऐन्द्राग्नस्येति · नन्वेतत्पुनरुक्तम् देवतैकत्वादिना सिद्धत्वात् सत्यम् द्रव्यदेवताविरोधे द्रव्यस्य समवायादिति वक्ष्यति (१) तदर्थं देवतैक्यादित्युच्यते अन्यथा द्रव्यदेवताविरोधऽइत्येतस्य वक्तुमशक्यत्वात् । गुणसामान्यादपि वैकृते प्रधाने धर्मप्रवृत्तिर्भवति · यथा प्राकृताद्उपांशुयाजाद्वैकृते सावित्रसौर्याद्युपांशुयागे तेन प्रणवो येयजामहो वषट्कारः सम्प्रैषाः प्रैषाश्चोच्चैरुपांशुहविःषु देवतानामधेयं चोपांश्वित्यादयो (शाङ्खायन° १.१.३६) धर्मास्तेषु भवन्ति · यथा वैश्वानरयागादौ पौर्णमास्यां क्रियमाणे पौर्णमासाग्नेयधर्मा उदिते-आरम्भादयो भवन्ति अमावास्यायां क्रियमाणे चामावास्याग्नेयधर्मा अनुदितारम्भादयो भवन्ति कालो ह्यत्र गुण इति कालस्यापि कर्मार्थत्वेन परार्थत्वादङ्गत्वं भवत्येव तदुक्तं जैमिनिना (३.१.२) शेषः परार्थत्वादिति · अथवा इदमुदाहरणम् द्वादशकपाले वैश्वदेवे अनेकदेवतात्वसामान्येनाग्नीषोमीयधर्मा ऐन्द्राग्नधर्मा वानियमेन प्राप्नुवन्ति तत्र द्वादशकपालत्वरूपगुणसामान्यादैन्द्राग्नस्यैव नाग्नीषोमीयस्येति शब्दपरिमाणसामान्यं त्वत्रैकस्यापि नास्ति ॥ अथ द्रव्यदेवताविरोधे चिन्त्यते[१] · यथा आतिथ्यायां वैष्णवो नवकपालः पुरोडाशो विहितोऽस्ति तत्र द्रव्यसामान्यात्पौरोडाशिका धर्माः प्राप्नुवन्ति देवतासामान्याच्च वैष्णवे उपांशुयाजस्य धर्मा इति · अनियमे प्राप्ते आह ·

नियमो द्रव्यदेवताविरोधे द्रव्यस्य समवायात् ॥१॥ द्रव्यदेवताविरोधे द्रव्यस्यैव द्रव्यसामान्यादेव धर्मा भवन्तीति नियमः द्रव्यसामान्यमेव बलीय इति । कुतः द्रव्यस्य यागे समवायात् द्रव्यं हि स्वरूपेण त्यज्यमानं (यागे समवैति) यागं निष्पादयति देवता तूद्देशमात्रेणाग्नयऽइत्याद्यक्षरमात्रोच्चारणेन तत्रोपकरोति न द्रव्यवत्स्वरूपेण · तेन यागस्य द्रव्यं संनिकृष्टम् देवता तु

१) किं द्रव्यसामान्येन विध्यन्तनियमोऽस्तु उत देवतासामान्येन Karka.